

Ks. DAMIAN BEDNARSKI

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Wydział Teologiczny

<https://orcid.org/0000-0002-5063-7785>

WATYKAN WOBEC POWSTANIA ADMINISTRACJI APOSTOLSKIEJ NA GÓRNYM ŚLĄSKU

VATICAN AND THE CREATION OF THE APOSTOLIC ADMINISTRATION IN UPPER SILESIA

ABSTRACT:

Apostolskie Archiwum Watykańskie oraz Archiwum Historyczne Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej to wciąż nie w pełni przebadane zasoby, które pomagają odkryć kulisy utworzenia administracji apostolskiej na Górnym Śląsku. Odnalezione w nich dokumenty rzucają nowe światło na proces wyboru ks. Augusta Hlonda SDB na pierwszego rządcę tejże administracji, a następnie biskupa diecezji śląskiej (katowickiej). Oprócz dominującej w literaturze przedmiotu narracji, że za nominacją Hlonda stoi jego znajomość z abp. Achillesem Rattim, nuncjuszem apostolskim w Polsce, który w drodze do Rzymu nieraz zatrzymywał się w Wiedniu, gdzie pracował duszpastersko salezjanin spod Mysłowic, wiele przesłanek wskazuje na to, że również jego kontakty z mons. G.B. Ogno-Serrą przysłużyły się temu, by jego osoba była jeszcze lepiej rozpoznawalna w kręgach watykańskich. Nie bez wpływu na tę nominację pozostaje także kategoryczne odrzucenie przez rząd niemiecki kandydatury ks. Kubiny, oskarżonego o agitację polityczną i polską działalność.

The Vatican Apostolic Archive and the Historical Archive of the Secretariat of State of the Holy See, though still not fully researched, help uncover the background of the establishment of the Apostolic Administration in Upper Silesia. The documents found there shed new light on the process of the election of Fr. August Hlond SDB as the first head of the administration and later Bishop of the Silesian (Katowice) Diocese. Apart from the dominant narrative in the literature, saying that Hlond's appointment was motivated by his acquaintance with Archbishop Achille Ratti, Apostolic Nuncio to Poland, who when travelling to Rome would often stop in Vienna, where the Salesian from a village near Mysłowice worked, there are also many indications that his contacts with Monsignore G.B. Ogno-Serra helped him be even better known in Vatican circles. What contributed to this appointment was also the German government's strong disapproval of Fr. Kubina as a candidate, as he was accused of political agitation and pro-Polish activities.

Wstęp

W Apostolskim Archiwum Watykańskim¹, w Sali Indeksów Leona XIII badacze przeszłości mają dostęp do inwentarzy zbiorów. Są wśród nich także dziesiątki

¹ W 2019 r. papież Franciszek w motu proprio *L'esperienza storica* (wł. Doświadczenie historyczne) zmienił nazwę archiwum z Tajne Archiwum Watykańskie na Apostolskie Archiwum

inwentarzy protokołów. Odnotowane są w nich między innymi wszystkie dokumenty sporządzone przez watykański Sekretariat Stanu. Przeglądając inwentarz z 1922 r., nie natknijemy się na nazwisko „Hlond”, choć logiczne jest rozumowanie, że powinna być odnotowana nominacja Hlonda na administratora apostolskiego w Katowicach². Pojawia się jednak pod literą „k” następująca wzmianka: „Klond mons. amm. ap. 35190”³. Co zdecydowało o tym, że to właśnie salezjanin wywodzący się z Górnego Śląska został pierwszym rządcą nowej struktury kościelnej na tym terenie oraz jakie były okoliczności jego wyboru to przedmiot niniejszego artykułu. Nie jest to pierwszy tekst temu zagadnieniu poświęcony, ale odkryte w ostatnim czasie nowe dokumenty rzucają nowe światło na tę kwestię⁴.

Watykan wobec sytuacji po I wojnie światowej i kwestii reorganizacji struktury kościelnej na Śląsku

Już prawie 40 lat temu, w 1984 roku, otwarto w Tajnym Archiwum Watykańskim dostęp do dokumentów z czasów pontyfikatu Benedykta XV (do 1922 r.). Mamy więc w publikacjach odniesienia do nuncjatury warszawskiej z czasów Achillesa Rattiego, do znajdujących się w watykańskich zbiorach dokumentów z przedwojennego Archiwum Nuncjatury w Monachium czy do teczek mons. Giovanniego Battisty Ogno-Serry⁵. Niewielu natomiast historyków korzystało dotychczas w opracowywaniu zagadnień z czasów plebiscytu, powstań i tworzenia zrębów późniejszej diecezji śląskiej z archiwaliów zgromadzonych w Sekretaria-

---

Watykańskie – por. „Acta Apostolicae Sedis” 111 (2019), nr 11, s. 1681-1683.

² August Hlond otrzymał nominację na administratora apostolskiego na Górnym Śląsku 7 XI 1922 r.

³ Città del Vaticano, Apostolico Archivio Vaticano [dalej: AAV], Archivio Segretario di Stato, Rubricella 671.

⁴ W licznych opracowaniach na temat Augusta Hlonda opisywana jest jego kościelna ścieżka awansu: od inspektora prowincji do stolicy prymasowskiej, m.in.: S. Kosiński, *Ks. August Hlond na Śląsku. W 60. rocznicę erygowania diecezji katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 18 (1985), s. 7-25; S. Kosiński, *August Hlond 1881-1948*, w: *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i Poznaniu. Szkice o prymasach Polski w okresie niewoli narodowej i w II Rzeczypospolitej*, red. F. Lenort, Poznań 1982, s. 319-370; S. Kosiński, *Kardynał August Hlond prymas Polski 1881-1948*, w: *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga pamiątkowa*, Łódź 1974, s. 193-224; S. Kosiński, *Schemat biograficzny kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski 1881-1948*, „Nasza Przeszłość” 42 (1974), s. 12-18; S. Wilk, *Il cardinale August Hlond organizzatore della vita ecclesiastica in Polonia*, „Ricerche Storiche Salesiane” 19,1 (2000), s. 75-86; J. Gawlina, *Ks. Prymas Hlond jako Biskup śląski*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 3-4 (1952), s. 20-29.

⁵ Najczęściej historycy odwołują się do zasobów Archiwum Nuncjatury w Warszawie, które szczęśliwie w czasie II wojny światowej *via* Berlin zostały wywiezione do Watykanu. Por. J. Kopicz, J. Myszor, *Główne problemy działalności Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku w latach 1918-1925*, w: *Podział Śląska w 1922 r. Okoliczności i następstwa*, red. A. Brożek, T. Kulak, Wrocław 1996, s. 109-111, oraz publikacje Tomasza Fałęckiego. W artykule konsekwentnie stosuje się zapis nazwiska watykańskiego dyplomaty Ogno-Serra, choć często on sam podpisuje się Ogno. Również w „Annuario Pontificio” występuje jednym razem jako Ogno, a innym – Ogno-Serra.

cie Stanu – Sekcji do spraw Kontaktów z Państwami⁶. Tymczasem okazuje się, że te zbiory są niezwykle cenne i zawierają bogaty materiał źródłowy w interesującej nas kwestii. Znajdujemy w nich m.in. korespondencję ówczesnego Sekretarza Stanu, kard. Pietro Gasparriego z rządem polskim, wrocławskim hierarchą, kard. Adolfem Bertramem, Wysokimi Komisarzami Kościelnymi dla obszaru plebiscytowego na Górnym Śląsku (A. Rattim i G.B. Ogno-Serra), a nawet z nuncjuszem bawarskim abp. Eugenio Pacellim, który również z uwagą śledził wydarzenia mające miejsce na wschodnich rubieżach Rzeszy Niemieckiej.

Po I wojnie światowej państwa narodowe dążyły do zweryfikowania granic administracji kościelnej tak, by pokrywały się z granicami państwowymi. Spodziewano się zatem głosu Stolicy Apostolskiej. Nie można nie zauważyć pewnego konfliktu interesów: dochodziło do zderzenia ponadnarodowego posłannictwa Kościoła z partykularnymi zabiegami poszczególnych narodów. Co więcej, istniały tereny, jak chociażby Górny Śląsk, które nie były jednolite narodowościowo, co stwarzało dodatkowe komplikacje. Aparat państwowy próbował wykorzystać Kościół przeciwko mniejszościom narodowym, te z kolei zabiegały o pozyskanie duchowieństwa dla obrony swych wartości i tradycji kulturowych.

W wydarzenia związane z ustanowieniem administracji apostolskiej na Górnym Śląsku, włączonym w 1922 r. w granice Polski, zaangażowane były: Sekretariat Stanu Stolicy Apostolskiej, Nuncjatura Apostolska w Monachium, Nuncjatura Apostolska w Warszawie, Kuria Arcybiskupia we Wrocławiu, a także polskie i niemieckie poselstwa przy Watykanie. Sekretariatem Stanu kierował wówczas kard. Pietro Gasparri – włoski duchowny, od 1914 r. sekretarz stanu Stolicy Apostolskiej, pracujący przy reformie kodeksu prawa kanonicznego, zręczny dyplomata. Za sprawy polskie i niemieckie w watykańskim Sekretariacie Stanu do wiosny 1921 r. odpowiadał substytut ks. Federico Tedeschini. Nuncjuszem apostolskim w Monachium był abp Eugenio Pacelli. II Rzesza Niemiecka posiadała niepełne stosunki dyplomatyczne z Watykanem. W Rzymie rezydował pruski poseł, a w Berlinie nie było nuncjusza. Nie dziwi więc zaangażowanie nuncjusza bawarskiego w sprawy kształtowania się granic kościelnych na Górnym Śląsku⁷. Diecezją wrocławską zarządzał od 1914 r. kard. Adolf Bertram. Nuncjaturą warszawską kierował abp Lorenzo Lauri, który przybył do Warszawy w maju 1921 r. W Watykanie swoje poselstwa utrzymywały rząd polski i niemiecki. Pruskim posłem przy Watykanie był Diego von Bergen. Ważną postacią był też ks. Johannes Steinmann, wrocławski kanonik, który od jesieni 1920 r. był konsultantem ambasadora niemieckiego w Watykanie. Z ramienia rządu warszawskiego od lipca 1919 r. do sierpnia 1921 r. posłem nadzwyczajnym i ministrem pełnomocnym przy

⁶ Chlubnym wyjątkiem jest Tomasz Fałęcki, który odwołuje się do zasobów tego archiwum w książce: *O narodowe oblicze katolickiego życia kościelnego na Górnym Śląsku: Polska – Stolica Apostolska – Niemcy (1919–1922)*, Kraków 2003, oraz artykułe *Nuncjatura Apostolska w Monachium wobec plebiscytu górnośląskiego*, w: *Nie tylko o Korfantom. Jeszcze o powstaniach śląskich i plebiscycie w świetle ostatnich badań*, red. Z. Kapała, Bytom 2000, s. 100–113.

⁷ Na temat zaangażowania nuncjatury apostolskiej w Monachium zob. T. Fałęcki, *Nuncjatura Apostolska w Monachium...*, s. 100–113.

Stolicy Apostolskiej był Józef Wierusz-Kowalski. Od 31 sierpnia 1921 r. funkcję tę przejął Władysław Skrzyński. Korespondencja między tymi urzędami i osobami wiele nam mówi o zaangażowaniu Watykanu w proces reorganizacji granic kościelnych na spornym terenie, gdzie ścierały się interesy polskie i niemieckie⁸.

Cały Górny Śląsk kościelnie od 1821 r. na mocy bulli cirkumskrypcyjnej *De salute animarum* znalazł się w granicach diecezji wrocławskiej, która terytorialnie była jedną z większych diecezji ówczesnego świata katolickiego. Obejmowała Górny Śląsk, Dolny Śląsk, Brandenburgię i Pomorze. Zaznaczyć należy, że z wymienionych terenów jedynie na Górnym Śląsku dominował Kościół katolicki. Reszta była w przeważającej mierze protestancka. To nie było bez znaczenia. Diecezja wrocławska była pełna sprzeczności: niemiecka z ducha i języka (owszem, w duszpasterstwie tolerowano język polski, ale w kurii i w seminarium dominował język niemiecki), główne siły czerpała z terytorium etnicznie polskiego.

Już tuż po I wojnie światowej pojawiła się kwestia jurysdykcji kościelnej na tym terenie. 30 grudnia 1918 r. Naczelna Rada Ludowa zwróciła się do biskupa wrocławskiego z prośbą o ustanowienie dla Górnego Śląska odrębnej delegatury książecko-biskupiej⁹. Na wiosnę 1919 r. prasa górnośląska zaczęła nawet wymieniać kandydata na to stanowisko. Miał nim być ks. Walenty Wojciech, duchowny wywodzący się z Miedźnej koło Pszczyny. Ta kandydatura nie bardzo odpowiadała polskiej stronie, gdyż zarzucano mu, że jest „ulubieńcem Küstera”, czyli dr. Rudolfa Küstera, który kierując na początku XX w. Wydziałem Kościołów i Szkół rejencji opolskiej, dał się poznać jako germanizator¹⁰. Nie zdołano wymóc wówczas na Bertramie decyzji o mianowaniu delegata biskupiego na spornym terenie, a ks. Wojciech został wkrótce sufraganem wrocławskim¹¹. W czerwcu 1919 roku, gdy sprawa plebiscytu wydawała się przesądzona w liście do duchowieństwa (po raz pierwszy w obu językach) Bertram napisał wprost: „Nikt nie może mi tego wziąć za złe, że, należąc od pięciu lat do Śląska, z całego serca pragnę, ażeby Górny Śląsk, tak bogaty w skarby ziemi i obdarzony ludnością liczną i wiernie oddaną Kościołowi św., pozostał nadal w związku, który go łączy od wieków z resztą Śląska”¹².

⁸ J. Myszor, *Kościół na Górnym Śląsku a Stolica Apostolska w latach 1919-1925*, w: *Lux Romana w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001, s. 321-323.

⁹ F. Maroń, *Historia diecezji katowickiej*, „*Nasza Przeszłość*” 44 (1975), s. 10-11; por. P. Hauser, *Śląsk między Polską, Czechosłowacją a separatyzmem. Walka Niemiec o utrzymanie prowincji śląskiej w latach 1918-1919*, Poznań 1991, s. 41; J. Myszor, *Udział Naczelnej Rady Ludowej w Katowicach w planach budowy Diecezji Śląskiej (1921-1922)*, w: *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku. Co Polska, a co Niemcy dały mieszkańcom tej ziemi?*, t. 1, red. Z. Kapała, W. Lesiuk, M.W. Wanałowicz, Bytom 1997, s. 172.

¹⁰ *O byłym proboszczu fryrlądzkim*, „*Nowiny*” nr 73 z 29 III 1919, s. 3.

¹¹ L. Smolka, *Wojciech Walenty*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 466.

¹² *List Księcia-Biskupa Adolfa Bertrama do duchowieństwa z 24 czerwca 1919 r.*, „*Verordnungen des fürstbischöflichen General-Vikariat-Amtes zu Breslau*” N. 661, Stück X, 1919, Breslau, den 24. Juni, s. 83-85.

Achilles Ratti, który wiosną 1918 r. przybył do Warszawy jako wizytator apostolski, w czerwcu 1919 roku został mianowany nuncjuszem apostolskim w Polsce. Siłą rzeczy został wciągnięty w rozgrywki polityczne i kościelne toczące się na Górnym Śląsku. W pierwszych dniach sierpnia 1919 roku w swym piśmie do sekretarza stanu Stolicy Apostolskiej zasugerował, by Watykan powołał delegata apostolskiego dla terenu plebiscytowego. Proponował, by na Górnym Śląsku ustanowiono ks. Teodora Kubinę, proboszcza parafii mariackiej w Katowicach. Z korespondencji dowiadujemy się, że Ratti nie znał duchownego osobiście i nawet nie miał wiedzy o jego przekonaniach narodowych. Z jednego wszak zdawał sobie sprawę: przedstawienie jego kandydatury przez rząd polski sprawi, że nie zaakceptuje go strona niemiecka i dlatego zależało mu, by watykańska decyzja o jego nominacji uprzedziła ewentualne protesty¹³. Nuncjusz rozumiał, że jeśli wynik plebiscytu będzie korzystny dla Polski, to konieczne stanie się zadbanie o utworzenie nowej struktury kościelnej na tym terenie¹⁴. Parę dni później, 11 sierpnia 1919 r., kandydaturę ks. Kubiny na administratora apostolskiego Górnego Śląska przedstawiło poselstwo polskie przy Watykanie. Sugerowano, by nowo powstała jednostka kościelna podlegała bezpośrednio papieżowi, co automatycznie wyłączyłoby ten region spod jurysdykcji kościelnej biskupa wrocławskiego¹⁵.

W kolejnych tygodniach prowadzono konsultacje w tej sprawie. Włączony został do nich nuncjusz bawarski abp Eugenio Pacelli. Kard. Gasparri poinformował go o propozycji rządu polskiego, dodając, że ks. Kubina cieszy się dobrą opinią wśród polskiego duchowieństwa, a zarazem jest – jak mu przekazano – w dobrych relacjach z biskupem wrocławskim. Prosił, by Pacelli wysondował stanowisko Bertrama w tej kwestii¹⁶. Odpowiedź nadeszła 22 września 1919 r. Powołując się na opinię Bertrama, nuncjusz bawarski kategorycznie sprzeciwiał się ustanowieniu administracji apostolskiej na terenie plebiscytowym. Ten ruch Watykanu zostałby, w jego rozumieniu, zinterpretowany jako brak zaufania w stosunku do biskupa miejsca. Ponadto, powołując się na słowa Bertrama, Pacelli pisał, że Kubina nie jest odpowiednim kandydatem do tak odpowiedzialnej funkcji, gdyż nie ma doświadczenia i „(...) jest przyjacielem tylko dla tych kapłanów, którzy czynią wszystko, by Górny Śląsk zostałłączony z Rzeczpospolitą Polską. On sam otwarcie do takiego złączenia dąży. Dlatego w żaden sposób nie można powiedzieć, by

¹³ Città del Vaticano, Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali [dalej: ASRS], *Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari* [dalej: AA.EE.SS.], Benedetto XV, Germania III, Pos. 1737-1738, fasc. 910, Pismo A. Rattiego do P. Gasparriego z 4 VIII 1919, k. 37-38.

¹⁴ ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1737-1738, fasc. 910, Pismo A. Rattiego do P. Gasparriego z 4 VIII 1919, k. 37-38.

¹⁵ ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1737-1738, fasc. 910, Pismo J. Wierusza-Kowalskiego do P. Gasparriego z 11 VIII 1919, k. 42-45.

¹⁶ AAV, Archivio della Nunziatura Apostolica in Berlino (Nunziatura Pacelli) [dalej: Arch. Nunz. Berlino], koperta 42, Mons. Pacelli 1922-1929. Wrocław, teczka 5, cz.1, Pismo P. Gasparriego do E. Pacellego z 16 VIII 1919 s. 2^v-3^v.

była mu obca polityczna stronnictwość w tej sprawie”¹⁷. Pacelli zaznaczył również, że z punktu widzenia rządu i społeczeństwa niemieckiego jawiłoby się to jako akt stronnictwośći Stolicy Apostolskiej względem Polski. Przywołując zapisy zawarte w *De salute animarum*, tłumaczył, że ustalenie niezależnego administratora apostolskiego należałoby uzgodnić z rządem pruskim. Odrzucając kandydaturę Kubiny, zaproponował innego duchownego, który mógłby być delegatem biskupim na terenie Górnego Śląska – ks. Ludwika Tunkela, proboszcza z Kochłowic¹⁸.

W październiku 1919 r. Gasparri informował Pacellego, że rząd polski, widząc opór wobec kandydatury ks. Kubiny, zaproponował dwóch innych duchownych na administratora na Górnym Śląsku: ks. Aleksandra Skowrońskiego i ks. Władysława Robotę z Gierałtowic¹⁹. Ze swej strony przekazał rządowi w Warszawie propozycję ustanowienia administratorem apostolskim na Górnym Śląsku ks. Ludwika Tunkla albo – jeśli to nie będzie przyjęte przez rząd polski – mons. Ermenegildo Pellegrinetti, audytora Nuncjatury Apostolskiej w Warszawie²⁰.

Kolejne pismo Rattiego do Gasparriego odnoszące się do tej kwestii nosi datę 2 listopada 1919 r. Nuncjusz warszawski informuje w nim, że jest zadowolony z chęci mianowania audytora administratorem apostolskim na Górnym Śląsku²¹. Z kolei w liście z 13 listopada 1919 r. Ratti wyraża zaniepokojenie kandydaturą ks. Tunkla, „słynącego jako Niemca, jako przeciwnika Polski”²². Trzy dni później śle do Watykanu pismo, w którym bardziej szczegółowo przedstawia swoje stanowisko w sprawie ks. Tunkla i ks. Kubiny. Według niego ks. Tunkel jest nie do przyjęcia, gdyż – jak dowiedział się od jednego z duchownych deputowanych do Reichstagu, proboszcz kochłowicki uważany jest za hakatystę, który nawet z ambony zwalczał Polaków. Z kolei Kubina jego zdaniem mógłby być zaakceptowany przez Bertrama, który chyba postrzega go pozytywnie²³. Dodać należy, że w dziennikach Rattiego z tego okresu pojawiają krótkie wzmianki, odnoszące się do kandydatur Tunkla, Rattiego i Pellegrinetti²⁴. Gwoli prawdy dodać należy, że ksiądz Kubina, który od początku powstania Naczelnej Rady Ludowej na

¹⁷ Pacelli opierał się na opinii Bertrama. Zob. ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1738, fasc. 911, Pismo A. Bertrama do E. Pacellego z 1 IX 1919, k. 9^r-19^r.

¹⁸ ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1738, fasc. 911, Pismo E. Pacellego do P. Gasparriego z 22 IX 1919, k. 5^r-8^r.

¹⁹ ASRS, AA.EE.SS., Pos. 1738, fasc. 911, Pismo J. Wierusza-Kowalskiego do P. Gasparriego z 15 X 1919, k. 44.

²⁰ Arch. Nunz. Berlino, koperta 42, Mons. Pacelli 1922-1929. Wrocław,teczka 5, cz. 1, Pismo P. Gasparriego do E. Pacellego z 21 X 1919, k. 42^r-43^v.

²¹ ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1738, fasc. 911, Pismo A. Rattiego do P. Gasparriego z 2 XI 1919, k. 46^r-47^r.

²² AAV, Archivio della Nunziatura Varsavia [dalej: ANV] 194, Depesza szyfrowana A. Rattiego do P. Gasparriego z 13 XI 1919, k. 634^r.

²³ ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1738, fasc. 911, Pismo A. Rattiego do P. Gasparriego z 16 XI 1919, k. 49^v.

²⁴ *I diari di Achille Ratti*, [vol.] II – *Nunzio apostolico in Polonia (1919-1920)*, red. G. Venditti, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2015, Collectanea Archivi Vaticani 94, s. 145-146, 148-149, 163, 188.

Górnym Śląsku był jej członkiem, nie mógł być przez stronę niemiecką odbierany jako w pełni neutralny i apolityczny²⁵.

W grudniu 1919 r. w Watykanie odbywał się konsystorz, podczas którego Bertram otrzymał kapelusze kardynalski. Stało się to okazją, by biskup wrocławski spotkał się i osobiście porozmawiał z przedstawicielem rządu polskiego przy Watykanie. Omówiono kilka tematów odnoszących się do przygotowań do plebiscytu. Rozmawiano też o kwestii ustanowienia administratora apostolskiego na tym terenie. Ustalono, iż w czasie, kiedy to Górny Śląsk będzie poddany politycznej administracji aliantów i kontakt wiernych z tej części diecezji z biskupem Wrocławia będzie przerwany lub utrudniony, wówczas Stolica Apostolska deleguje potrzebne uprawnienia – do zarządzania właściwego dla ordynariusza – nuncjuszowi apostolskiemu w Warszawie. Według Bertrama minister J. Wierusz-Kowalski wyraził zadowolenie z tak przyjętego porozumienia, choć zastrzegł, że nie daje gwarancji, czy jego optymizm podzieli rząd warszawski²⁶. Informację o tych ustaleniach Gasparri bez zwłoki przekazał Rattiemu. Poprosił zarazem, by nuncjusz poparł te ustalenia podczas rozmów z rządem²⁷.

Mianowanie w marcu 1920 r. Wysokiego Komisarza Kościelnego dla terenu plebiscytowego²⁸ odsunęło na kilka miesięcy na dalszy plan polskie żądania ustanowienia osobnej administracji apostolskiej na Górnym Śląsku, choć zauważyć należy, że w związku z przygotowywaną reorganizacją struktur kościelnych w Polsce debatowano i o niej. I tak: bp Stanisław Zdzitowiecki z Płocka w kwietniu 1920 r. wyraził opinię, że obszar Górnego Śląska należałoby wyłączyć z diecezji wrocławskiej i utworzyć osobną diecezję ze stolicą w Opolu²⁹, a arcybiskup krakowski Adam Sapieha proponował, by na Śląsku powstały dwie diecezje: w Opolu i Cieszynie³⁰.

Od delegata biskupiego do administratora apostolskiego

Na przełomie listopada i grudnia 1920 r., po sławetnym dekrete Bertrama, wzmogły się naciski ze strony rządu polskiego w kierunku uregulowania kwestii kościelnej na Górnym Śląsku. Ratti, jeszcze nieodwołany z funkcji Wysokiego Komisarza Kościelnego, depeszował 3 grudnia 1920 r. Gasparriemu: „Prawdopodobne są kroki oficjalne RP wobec Stolicy Apostolskiej, aby otrzymać oddzielną

²⁵ *Protokoły posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku. Teksty źródłowe 1921-1922*, do druku przygotował E. Długajczyk, Opole 1977, s. 11.

²⁶ ASRS, AA.EE.SS., Germania III, Pos. 1738, fasc. 911, Pismo Bertrama do Gasparriego z 16 XII 1919, k. 71r-73r.

²⁷ AAV, ANV 194, Pismo P. Gasparriego do A. Rattiego z 31 XII 1919, k. 649r.

²⁸ Został nim abp Achille Ratti, nuncjusz apostolski w Warszawie.

²⁹ B. Kumor, *Projekty reorganizacji Kościoła polskiego w latach 1918-1925*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8 (1975), s. 157.

³⁰ B. Kumor, *Stanowisko biskupa Adama Stefana Sapiehy wobec reorganizacji Kościoła w Polsce i powstania metropolii krakowskiej (1920-1925)*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 35.

Administrację Apostolską Górnego Śląska; zabiegi z pewnością nie do przyjęcia przez Niemców na Górnym Śląsku i w Niemczech”³¹. Tydzień później w kolejnej depeszy szyfrowanej dodawał: „Informuję, że już 7 XII rząd warszawski uważał za pewną nominację Ogno z oddzielną administracją Górnego Śląska”³².

Wiemy, że stało się inaczej. W grudniu 1920 r. doszło do wymiany na stanowisku Wysokiego Komisarza Kościelnego dla terenów plebiscytowych. Nuncjusza Rattiego zastąpił przybyły z Wiednia prałat Giovanni Battista Ogno-Serra. Ale administracja apostolska nie powstała.

Wreszcie 20 marca 1921 r. przeprowadzono plebiscyt. Nastroje poplebiscyto- we doprowadziły do wybuchu trzeciego powstania śląskiego. Kolejne miesiące upłynęły na interpretowaniu wyników plebiscytu. Ostatecznie decyzją Konferencji Ambasadorów w Paryżu 20 października 1921 r. dokonano podziału spornego terenu. Decyzja w wielu swoich obszarach była nieoczywista. Polsce przyznano duże miasta, których ludność w większości głosowała za pozostaniem w granicach Niemiec (Katowice, Królewska Huta, Siemianowice Śląskie, Świętochłowice). Ponadto w granicach Polski znalazły się powiaty: pszczyński, katowicki, większe części bytomskiego wiejskiego, lublinieckiego, rybnickiego, tarnogórskiego i zabrskiego oraz skrawki powiatu bytomskiego miejskiego, raciborskiego i gliwickiego. Z kolei w posiadaniu niemieckim pozostało 2/3 obszaru Górnego Śląska, w tym 345 obwodów głosowania opowiadających się za przyłączeniem do Polski. Pomimo że Polsce przyznano mniejszą część Górnego Śląska, znalazła się tam jednak większość zakładów przemysłowych (kopalnie, stalownie, huty)³³.

Dzień po decyzji Konferencji Ambasadorów, 21 października 1921 r., zareagował biskup wrocławski kard. Adolf Bertram. Nie mógł milczeć, gdyż tereny przyznane Polsce nadal należały do znajdującej się pod jego zarządem diecezji. Wręczył ks. Janowi Kapicy, tyskiemu proboszczowi, dekret nominacyjny na delegata książecko-biskupiego, o uprawnieniach wikariusza generalnego, dla polskiej części Górnego Śląska³⁴. W praktyce okazało się, że delegat biskupi nie mógł podejmować decyzji w najistotniejszych kwestiach, a za takie uchodziło prawo obsady wających parafii³⁵.

Tymczasem już wkrótce pojawiła się całkiem niespodziewana kandydatura osoby, która miała objąć administrację apostolską na Górnym Śląsku. Miał nim zostać salezjanin, ks. August Hlond, od niedawna inspektor prowincjał w Wiedniu. Koniecznym zaznaczyć trzeba, że Hlond dał się już poznać, ale z dala od Śląska,

³¹ AAV, ANV 194, Depesza szyfrowana A. Rattiego do P. Gasparriego z 3 XII 1920, k. 841.

³² AAV, ANV 194, Depesza szyfrowana A. Rattiego do P. Gasparriego z 10 XII 1920, k. 857.

³³ M. Lis, *Plebiscyt górnośląski 20 III 1921*, w: *Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982, s. 399-400, 677-705.

³⁴ M. Czapliński, J. Wycisło, *Kapica Jan*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 165-168; E. Szramek, *Ks. Jan Kapica, życiorys, a zarazem fragment historii Górnego Śląska*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 3 (1931), s. 1-85; J. Mandziuk, *Kapica Jan [Kapitza] (1866-1930)*, w: *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 6, red. H. Wyczawski, Warszawa 1983, s. 41-43.

³⁵ J. Myszor, *Czy na Górnym Śląsku potrzebna była nowa diecezja*, w: *Biskup August Hlond i jego diecezja*, red. tenże, Katowice 2013, s. 11-22.

jako świetny organizator. Kiedy w 1907 r. uruchomiono nowy zakład salezjański w Wiedniu, to właśnie on został jego kierownikiem. To nic, że kapłanem był dopiero od dwóch lat. W stolicy Austro-Węgier rozwijał swoje zdolności organizacyjne, tworząc kolejne dzieła wspomagające wychowywanie młodzieży: Salezjański Instytut Wychowawczy, Dom Dziecka – Salesianum (Knabenheim – Salesianum) i Dom Młodzieży Księdza Bosco (Jugendheim Don Bosco). W 1913 r. wyszedł z inicjatywą stworzenia Wiedeńskiego Związku Ratowania Młodzieży im. Księdza Bosco (Wiener Jugendrettungs-Verein Don Bosco), którego celem było materialne i moralne wspieranie Domu Dziecka. Władze cywilne Wiednia również doceniały jego zmysł organizatorski, zwracając się w 1918 roku do niego z prośbą o przejęcie opieki nad domem poprawczym. W tym samym roku wiedeński metropolita, kard. Friedrich G. Piffl, poprosił go o podjęcie posługi duszpasterskiej w Stadlau, peryferyjnej dzielnicy Wiednia. Hlond uzyskał zgodę przełożonych i podjął kolejne zobowiązanie. W 1918 r. został przełożonym salezjańskiej inspektorii obejmującej teren Węgier, Austrii i części Niemiec. Pełniony urząd pomagał mu w nabywaniu umiejętności dyplomatycznych oraz poszerzaniu kontaktów w kręgach kościelno-państwowych³⁶.

Jak się zdaje, dotychczas nie był znany list, jaki 21 grudnia 1921 r. Hlond wyśtosował do prałata Giovanniego Battisty Ogno-Serry. Nie ma tego pisma w aktach procesu beatyfikacyjnego prymasa. Adresat listu, ks. Ogno-Serra, był watykańskim dyplomatą, który w grudniu 1920 roku przyjechał na Górny Śląsk, by jako Wysoki Kościelny Komisarz z ramienia Stolicy Apostolskiej obserwować plebiscyt na tym terenie. Gdy Hlond pisał do niego list, było już co prawda po plebiscycie, ale monsignore nadal mieszkał w Opolu i dla Watykanu obserwował sytuację w terenie. Opuścił Opole latem 1922 r.³⁷

W swoim piśmie August Hlond zaznaczył, że Górny Śląsk jest mu bliski z tego powodu, że tu się urodził. Sugerował, że powołanie do istnienia nowej diecezji na tym terenie byłoby trwałym śladem pracy komisarza papieskiego. Dodawał, że na ile zna swój kraj i jego mieszkańców, wydaje mu się, że nie tylko przyniesie to korzyść duchową dla mieszkańców Górnego Śląska, ale też pozytywnie wpłynie na uspokojenie nastrojów społeczno-politycznych. Píše tak o tym, jak sobie wyobraża przyszłego biskupa: „Jeśli dokonałaby się ta łaska dla polskiego Śląska i biskup nie okazał się germanofilem, lecz stanowczym ojcem wobec powierzonych mu księży bez względu na pochodzenie, prawdziwym pasterzem, który troszczy się o potrzeby duchowe Polaków i Niemców, czy możliwe byłoby utworzenie w moim kraju kwitnącej diecezji?”³⁸. Nie ma wątpliwości, że mieszkańcy Górnego Śląska zatroszczyliby się o założenie seminarium i utworzenie innych dzieł biskupich, jak np. szkół katolickich męskich i żeńskich. Hlond nie omieszkał również zaznaczyć,

³⁶ W. Musialik, B. Kołodziej, *Znad Dunaju do kraju Przemyszy. Zmienne obszary posługi księdza Augusta Hlonda*, w: *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor, współpraca H. Olszar, Katowice 2018, s. 58-59.

³⁷ Ostatnia depeza wysłana do Opola z Sekretariatu Stanu Stolicy Apostolskiej nosi datę 16 VII 1922 r. Zob. ASRS, AA.EE.SS., Germania, 1921-1924, Pos. 502, fasc. 10, k. 24.

³⁸ AAV, ANV 242, fasc. 484, August Hlond do Ogno-Serry z 21 XII 1921, k. 360-363.

że ważną misję wychowania młodego pokolenia Górnoślązaków należałoby zlecić salezjanom, którzy chętnie obejmą opieką zwłaszcza młodzież pracującą i utworzą dla niej miejsca codziennej modlitwy oraz spotkań w dużych centrach³⁹. Wydaje się, że to pismo jest niezwykle istotne w kontekście rozpatrywania stosunku Watykanu do procesu reorganizacji struktur kościelnych na terenie Górnego Śląska.

Tymczasem na początku 1922 r. nad kwestią ustanowienia na tym terenie niezależnej od Wrocławia struktury kościelnej dyskutowano podczas posiedzenia Naczelnej Rady Ludowej. W sprawozdaniu z 27 lutego 1922 r. czytamy, że ks. Michał Lewek wygłosił referat zawierający projekt utworzenia osobnej diecezji śląskiej⁴⁰. Doszło wówczas do wymiany korespondencji między Sekretariatem Stanu a dwoma nuncjuszami: warszawskim i monachijskim. Analizowano kandydaturę administratora apostolskiego. Pacelli do Gaspariego napisał 15 maja 1922 r.: „Co się tyczy organizacji kościelnej terytorium Górnego Śląska, które przeszło do Polski, wokół którego Eminencja każe mi swobodnie wyrazić skromne zdanie, mam zaszczyt powiedzieć, że idea powołania Administracji Apostolskiej wygląda świetnie pod każdym względem. Jeżeli chodzi o ks. Kulinę [tak w oryginale! – D.B.], proboszcza z Katowic, nie jest mi znany”⁴¹. Píše, że biskup wrocławski sprzeciwiał się jego kandydaturze na komisarza plebiscytowego: „Ale ponieważ Ojciec Święty, który zna go osobiście, a ja cenię jego, bez wątpienia każe sprzeciw wobec tego kapłana uważać za bezpodstawny. Ale muszę wyraźnie napisać, że rząd niemiecki nie jest zadowolony i powołuje się na pracownika MSZ Niemiec, że nominacja Kuliny [Kubiny – D.B.] przeszkodziłaby w procesie przygotowania konkordatu”⁴².

W lutym 1922 r. pierwszy raz pojawia się nazwisko Augusta Hlonda w kontekście poszukiwania rządcy dla planowanej diecezji. W dzienniku „Der Oberschlesischer Kurier” ukazał się artykuł *Der Bischof von Kattowitz*, w którym zamieszczono informację, że w polskim środowisku Wiednia utrzymuje się pogłoska o powołaniu zakonnika o. Hlonda na pierwszego biskupa katowickiego. Sam zainteresowany dementował te pogłoski⁴³.

18 maja 1922 r. Lorenzo Lauri depeszuje z Warszawy do Gaspariego w sprawie pomysłu mianowania administratorem apostolskim ks. Teodora Kubinę. Oceńa go pozytywnie. Zwraca uwagę na to, że kształcił się w Rzymie i mieszkał w Kolegium Austro-Węgierskim. I jako taki może zostanie zaakceptowany przez katolików opcji niemieckiej. Ponadto, w trakcie plebiscytu zaangażowany po stronie polskiej, chyba będzie zaakceptowany przez rząd warszawski. Dodaje: „Nigdy nie wyróżniał się przesadnym duchem nacjonalizmu i uprzejmymi obyczajami w stosunku do wszystkich, jest w dobrych stosunkach z wieloma niemieckimi rodzinami, z którymi miał szczególne kontakty w przeszłości, nawet w samych

³⁹ Tamże.

⁴⁰ *Protokoły posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej...*, s. 130-131.

⁴¹ ASRS, AA.EE.SS., Polonia IV, 1922-1926, Pos. 15, fasc. 29, Pismo E. Pacellego do P. Gaspariego z 15 V 1922, k. 8^r-9^v.

⁴² Tamże.

⁴³ *Der Bischof von Kattowitz*, „Der Oberschlesischer Kurier” nr 27 z 2 II 1922, s. 1.

Niemczech, gdzie sprawował urząd proboszcza (...) Wydaje się, że w czasie, gdy sprawował parafię w Katowicach, nie zaprzeczał bezstronności swojego postępowania, ponieważ, o ile mi wiadomo, nie było to powodem skarg jakiegoś podmiotu przeciwko niemu⁴⁴. Lorenzo Lauri ma jednak sygnały ze strony rządu niemieckiego, że bardziej na tym stanowisku widziałby kogoś spoza grona Polaków i Niemców, np. Włocha⁴⁵.

W tym czasie Sekretariat Stanu pertraktuje z biskupem wrocławskim Bertramem możliwość nadania samodzielności części jego diecezji pozostającej w Polsce. W piśmie z 7 czerwca 1922 r. Gasparri informuje Bertrama, że „OJCIEC ŚWIĘTY, aby lepiej zatroszczyć się o dobro dusz, zdecydował się powołać Administratora Apostolskiego dla części Górnego Śląska przyznanej Polsce⁴⁶. I dodaje, że będzie on musiał naturalnie być narodowości polskiej, ale nie powinien, przynajmniej na razie, używać insygniów biskupich. W dalszych akapitach dokumentu rozważa kandydaturę Kubiny. Tłumaczy, że wśród możliwych kandydatów wydaje się oczywistym wzięcie pod uwagę ks. Kubinę, który będąc w przeszłości proboszczem diaspory berlińskiej, a aktualnie duszpasterzując w Katowicach, z pewnością zna dobrze duchowe potrzeby społeczności niemieckiej, zatem nie będzie niemile widziany. I prosi Bertrama o jego opinię o Kubinie oraz przedstawienie innych kandydatur, które uzna za odpowiednie na ten bardzo delikatny urząd⁴⁷. Gdy Sekretariat Stanu przypomina biskupowi, że może należałoby spróbować unormować tę kwestię na wzór istniejącego wciąż Generalnego Wikariatu w Cieszynie, Bertram tłumaczy różnicę między Katowicami i Cieszynem.

22 czerwca 1922 r. za pośrednictwem nuncjusza ślą do Watykanu biskupi polscy prośbę o ustanowienie diecezji na Górnym Śląsku. Pismo podpisują Bilczewski i Przeździecki⁴⁸. Później do Rzymu dociera też rezolucja I Zjazdu Katolickiego z 30 września 1922 roku, która zawierała apel: „Pierwszy Śląski Zjazd Katolicki wzywa właściwe władze kościelne i państwowe, aby jak najprędzej się porozumiały w sprawie utworzenia samodzielnej diecezji dla Woj. Śląskiego⁴⁹”.

Dwa dni później, 24 czerwca, Bertram śle do Watykanu kolejne pismo, w którym alarmuje, że ustanowienie administracji apostolskiej oddzieli definitywnie ten teren od diecezji wrocławskiej. Jednocześnie zastanawia się nad kandydaturą swojego delegata dla spraw Górnego Śląska. Rozważa kandydatury ks. Kubisa z Załęcza oraz ks. Kubiny z kościoła Mariackiego w Katowicach⁵⁰. Miesiąc później, 22 lipca 1922 r., odpowiada na róże propozycje, m.in. mianowania biskupa

⁴⁴ ASRS, AA.EE.SS., Polonia IV, 1922–1926, Pos. 15, fasc. 29, Pismo L. Lauriego do P. Gasparriego z 18 V 1922, k. 6^r-7^v.

⁴⁵ Tamże.

⁴⁶ Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, I A. 25 o. 32, Pismo P. Gasparriego do A. Bertrama z 7 VI 1922.

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ AAV, ANV 232, fasc. 372, Pismo J. Bilczewskiego i H. Przeździeckiego do L. Lauriego z 22 VI 1922, k. 51.

⁴⁹ AAV, ANV 232, fasc. 372, Rezolucja I Zjazdu Katolickiego z 30 IX 1922, k. 54.

⁵⁰ ASRS, AA.EE.SS., Polonia IV, 1922–1926, Pos. 15, fasc. 29, Pismo A. Bertrama do P. Gasparriego z 24 VI 1922, k. 21^r-23^v.

pomocniczego (tak zaproponował rząd warszawski). Broni się, pisząc: przecież mianowałem 21 października 1921 r. ks. Jana Kapicę delegatem biskupim!⁵¹

Dnia 4 października dociera do nuncjusza Lauriego anonimowa negatywna opinia nt. Kubiny. Jest to tekst artykułu z „Schlesische Volkszeitung”⁵². Przesłał go do nuncjusza ks. Johannes Steinmann, od prawie dwóch lat pracujący w ambasadzie Niemiec przy Watykanie. W tym tekście ks. Kubina oskarżony jest o nacjonalizm i o to, że nie będzie mógł wypracować autorytetu jako administrator apostolski⁵³. Ks. Steinmann przebywał wówczas we Wrocławiu. W kolejnej notatce, datowanej na 5 października 1922 r., której kopia zachowała się w Archiwum we Wrocławiu, duchowny informuje, że poproszono go, by z tekstem zapoznał się papież, zanim podejmie decyzję w sprawie Górnego Śląska. I dopowiada, że usłyszał od jednego z górnośląskich proboszczów, że sam ks. Kubina zrozumiał, jak bardzo jego pozycja została osłabiona w wyniku prowadzonej przez niego agitacji politycznej i postanowił wycofać się z Katowic i objąć wiejską parafię w Ruptawie. „W takim przypadku – moim skromnym zdaniem – Watykan musi poczekać, aż sytuacja się wyklaruje” – konkludował ks. Steinmann⁵⁴.

I oto mamy pismo ks. Jana Kapicy z 26 października 1922 r. do nuncjusza Lorenzo Lauriego. Wyjaśnia w nim swoje nastawienie do sytuacji, pisze o niewystarczającej władzy, jaka mu przysługuje: ciąży mu brak jurysdykcji do zajmowania się sprawami personalnymi, żali się na brak funduszy, bo gdy samorząd wojewódzki zdecydował się wesprzeć delegaturę biskupią swoimi środkami, to rząd warszawski to zablokował, obawiając się, że w ten sposób usankcjonują delegaturę, która pozostanie niezmieniona, nieprzekształcona w diecezję. Rząd warszawski nie uznaje delegatury biskupiej w niektórych kwestiach prawnych, a z drugiej strony nie uznaje biskupa wrocławskiego za odpowiedniego w sprawach dotyczących Górnego Śląska. Ks. Kapica z żalem konkludował, że rząd warszawski próbuje zmusić kurię rzymską do przyśpieszenia powstania diecezji śląskiej, ale ordynariusz wrocławski jest przekonany, że zmiana granic regionów nie doprowadzi do zmiany granic jurysdykcji kościelnej⁵⁵.

I pojawia się niezwykle ważny dokument: pismo nuncjusza Lauriego do Sekretarza Stanu z 28 października 1922 r. Jego autor ma wiedzę, że podjęto już decyzję o utworzeniu administracji apostolskiej. Podaje kilka motywów wzmacniających tezę, że dobrze byłoby ustanowić nową diecezję, gdyż 1) kandydaci do stanu duchownego nadal muszą wyjeżdżać na studia i formację do Wrocławia, gdzie są coraz gorzej traktowani, 2) Naczelna Rada Ludowa naciska na nuncjusza, bo

⁵¹ ASRS, AA.EE.SS., Polonia IV, 1922–1926, Pos. 15, fasc. 29, Pismo A. Bertrama do P. Gaspariego z 22 VII 1922, k. 15^v-18^r.

⁵² „Schlesische Volkszeitung” – katolicki dziennik wydawany we Wrocławiu. Powstał w latach 1868/1869 z „Breslauer Hausblatt”. Od czasu Kulturkampfu ściśle powiązany z Partią Centrum.

⁵³ AAV, ANV 232, fasc. 379, Anonimowa opinia nt. ks. Teodora Kubiny, napisana 4 X 1922 we Wrocławiu, k. 3-11.

⁵⁴ Archiwum Archidiecezji we Wrocławiu, I A. 25 o. 32, Kopia pisma J. Steinmanna do L. Lauriego z 5 X 1922.

⁵⁵ AAV, ANV 232, fasc. 373, Pismo J. Kapicy do L. Lauriego z 26 X 1922, k. 7^{rv}.

przyznawane przez nią środki na struktury kościelne mają służyć nowej diecezji, a nie delegaturze biskupiej, zależnej od niemieckiego biskupa. Nuncjusz dodaje: „Niezależność od Niemiec, o którą Polacy tak walczyli kosztem wielu wyrzeczeń, musi być pełna, nie tylko obywatelska i polityczna, ale i kościelna”⁵⁶.

Nawiązując do nominacji ks. Kubiny na administratora, pisze, że osobiście nie ma zastrzeżeń, wręcz przeciwnie, wyraża zadowolenie z takiego wyboru, ale dodaje: „Niemniej jednak uważam za stosowne wskazać inną osobę, która wydaje się być bardzo godna i szczególnie nadająca się do wspomnianej Administracji Apostolskiej, aby Stolica Apostolska, jeśli uzna to za dogodnie, mogła ją zachować na każdą ewentualność”⁵⁷. I pisze: „Osoba, do której się odnoszę, znana mi osobiście, to przewielebny ksiądz August Klond [Hlond – D.B.] z Towarzystwa Salezjańskiego, inspektor domów salezjańskich w Austrii, na Węgrzech i w Niemczech. Jest Polakiem, urodził się na Górnym Śląsku, gdzie mieszka jego liczna rodzina. Ma około 47 lat, rozbudowana pomysłowość, dobre studia ukończył, cieszy się prawdziwie godną podziwu działalnością i wyjątkową gorliwością, która objawiła się zwłaszcza w tworzeniu i kierowaniu wieloma domami salezjańskimi w Austrii, na Węgrzech i w Niemczech. Jest znany jako osoba szczególnie zachowująca dystans do polityki i ze względu na niechęć do walk politycznych w okresie plebiscytu przebywał z dala od swojego kraju. Przyczyniłoby się to z pewnością do tego, by był powszechnie akceptowany na Górnym Śląsku, zarówno wśród Polaków, jak i Niemców za jego relację jako inspektor domów salezjańskich w Niemczech. Uważam go również za osobę o dobrym duchu kościelnym, o szczególnej roztropności (...) i dbającą o dyscyplinę. Jako dobry salezjanin ma szczególną cześć i szacunek do Stolicy Apostolskiej”⁵⁸. „polski *chargé d'affaires* w Wiedniu również mówił mi z entuzjazmem o tym salezjaninie i jego doskonałych cechach intelektualnych i moralnych”⁵⁹. Liczy też na to, że młody duchowny da dobre wykształcenie księżom i uda mu się wychować ich do szacunku względem Stolicy Apostolskiej⁶⁰.

Ks. Hlond został wezwany do Rzymu. W liście do swojego brata Ignacego, misjonarza w Argentynie, napisał: „Ja jadę około połowy października do Włoch. Nie wiem, co mnie tam czeka (...). Będąc w Rzymie, skorzystam z dawnej znajomości z Ojcem Świętym, aby mu obszernie stosunki śląskie wyłożyć i na konieczność samodzielnego biskupstwa wskazać. Sprawę biskupa uważam za podrzędną”⁶¹. We wtorek, 7 listopada 1922 r., ks. Hlond został przyjęty przez Piusa XI, który go poinformował o swej decyzji⁶². W „Acta Apostolicae Sedis” pojawiła się

⁵⁶ ASRS, AA.EE.SS., Polonia IV, 1922-1926, Pos. 15, fasc. 29, Pismo L. Lauriego do P. Gaspariego z 28 X 1922, k. 51^r-53^v.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ Tamże.

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ S. Kosiński, *August Hlond 1926–1948*, w: *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i w Poznaniu. Szkice o prymasach Polski w okresie niewoli narodowej i w II Rzeczypospolitej*, red. F. Lenort, Poznań 1982, s. 332.

⁶² S. Kosiński, *August Hlond na Śląsku. W 60. rocznicę erygowania diecezji katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 18 (1985), s. 9.

informacja o tym wydarzeniu: „Sanctissimus Dominus Noster Pius Div. Prov. Papa XI, quo aptius consuleret animarum bono pro ea parte dioeceseos Vratislaviensis, quae «Silesia superior» nuncupatur et intra limites ditionis Polonicae nunc continetur, decrevit peculiarem ibidem Administratorem Apostolicum constituere. Id autem muneris eadem Sanctitas Sua deferre dignata est, ad nutum Sanctae Sedis, R. D. AUGUSTO HLOND, ex Pia Societate Sancti Francisci Salesii, cum omnibus iuribus et privilegiis tali officio adnexis. Contrariis quibuscumque minime obfuturis. Datum Romae, a Secretaria Sacrae Congregationis Negotiis Ecclesiasticis Extraordinariis praepositae, die, mense et anno ut supra”⁶³.

Hlond nie był wówczas jeszcze znany urzędnikom watykańskim, stąd do inwentarza wpisano informację o tym pod literą „K”: „Klond mons. amm. ap. 35190”.

Zakończenie

W literaturze przedmiotu dominuje narracja, że za nominacją Hlonda stoi jego wiedeńska znajomość z A. Rattim, wizytatorem, a następnie nuncjuszem apostolskim w Polsce, który podróżując z Warszawy do Rzymu, niejednokrotnie zatrzymywał się w stolicy Austro-Węgier. Niewątpliwie, wiele przesłanek potwierdza prawidłowość takiego toku myślenia i konstruowania wniosków w tej kwestii. Nie można wszak wykluczyć i tego, że korespondencja Hlonda z mons. Ogno-Serrą przysłużyła się temu, by jego osoba była jeszcze lepiej rozpoznawalna w kręgach watykańskich. Ponadto jesienią 1922 r. upadła długo forsowana przez polską stronę kandydatura ks. Kubiny, oskarżonego o agitację polityczną, i w tej sytuacji na pierwszy plan wysunęła się postać salezjanina rodem z Górnego Śląska.

Bibliografia

Archiwalia

Città del Vaticano, Apostolico Archivio Vaticano, Archivio Segretario di Stato, Rubricella 671.

Città del Vaticano, Apostolico Archivio Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia 232.

Città del Vaticano, Apostolico Archivio Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia 217, fasc. 107.

Città del Vaticano, Apostolico Archivio Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia 232, fasc. 372.

Città del Vaticano, Apostolico Archivio Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia 242, fasc. 484.

Città del Vaticano, Archivio Apostolico Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Varsavia 194.

⁶³ Decretum ex audientia *Sanctissimus Dominus Noster* z 7 XI 1922, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922), s. 598.

- Città del Vaticano, Archivio Apostolico Vaticano, Archivio della Nunziatura Apostolica in Berlino (Nunziatura Pacelli) 42, Mons. Pacelli 1922-1929. Wrocław, teczka 5, cz. 1.
- Città del Vaticano, Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali, Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Germania III, anno 1919-1921, Questione Alta Slesia, Prussia occidentale ed orientale, Pos. 1738, fasc. 911.
- Città del Vaticano, Archivio Storico della Segreteria di Stato – Sezione per i Rapporti con gli Stati e le Organizzazioni Internazionali, Archivio degli Affari Ecclesiastici Straordinari, Germania III, Górny Śląsk. Kwestia Górnego Śląska – Prus Zachodnich i Wschodnich, lata 1919-1921, Pos. 1737-1738, fasc. 910.
- Archiwum Archidiecezjalne we Wrocławiu, I A. 25 o. 32.

Źródła

- Decretum ex audientia *Sanctissimus Dominus Noster* z 7 XI 1922, „Acta Apostolicae Sedis” 14 (1922), s. 598.
- List Księcia-Biskupa Adolfa Bertrama do duchowieństwa z 24 czerwca 1919 r.*, „Verordnungen des fürstbischöflichen General-Vikariat-Amtes zu Breslau”, N. 661, Stück X, 1919, Breslau, den 24. Juni, s. 83-85.
- Motu proprio *L'esperienza storica* (wł. Doświadczenie historyczne), „Acta Apostolicae Sedis” 111 (2019), s. 1681-1683.
- Protokoły posiedzeń Naczelnej Rady Ludowej na Górnym Śląsku. Teksty źródłowe 1921–1922*, do druku przygotował E. Długajczyk, Opole 1977.

Opracowania

- Bednarski D., *Achilles Ratti i jego misja na Śląsku*, w: *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor, współpraca H. Olszar, Katowice 2018, s. 225-244.
- Czapliński M., Wycisło J., *Kapica Jan*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 165-168.
- Encyklopedia powstań śląskich*, Opole 1982.
- Fałęcki T., *Nuncjatura Apostolska w Monachium wobec plebiscytu górnośląskiego*, w: *Nie tylko o Korfantym. Jeszcze o powstaniach śląskich i plebiscycie w świetle ostatnich badań*, red. Z. Kapała, Bytom 2000, s. 100-113.
- Fałęcki T., *O narodowe oblicze katolickiego życia kościelnego na Górnym Śląsku: Polska – Stolica Apostolska – Niemcy (1919-1922)*, Kraków 2003.
- Gawlina J., *Ks. Prymas Hlond jako Biskup śląski*, „Duszpasterz Polski Zagranicą” 3-4 (1952), s. 20-29.
- Hauser P., *Śląsk między Polską, Czechosłowacją a separatyzmem. Walka Niemiec o utrzymanie prowincji śląskiej w latach 1918-1919*, Poznań 1991.
- I diari di Achille Ratti*, [vol.] II: *Nunzio apostolico in Polonia (1919-1920)*, red. Gianni Venditti, Città del Vaticano, Archivio Segreto Vaticano 2015, Collectanea Archivi Vaticani 94.
- Kopiec J., Myszor J., *Główne problemy działalności Kościoła katolickiego na Górnym Śląsku w latach 1918-1925*, w: *Podział Śląska w 1922 r. Okoliczności i następstwa*, red. A. Brożek, T. Kulak, Wrocław 1996, s. 107-124.

- Kosiński S., *August Hlond 1881-1948*, w: *Na stolicy prymasowskiej w Gnieźnie i Poznaniu. Szkice o prymasach Polski w okresie niewoli narodowej i w II Rzeczypospolitej*, red. F. Lenort, Poznań 1982, s. 319-370.
- Kosiński S., *Kardynał August Hlond prymas Polski 1881-1948*, w: *75 lat działalności salezjanów w Polsce. Księga pamiątkowa*, Łódź 1974, s. 193-224.
- Kosiński S., *Ks. August Hlond na Śląsku. W 60. rocznicę erygowania diecezji katowickiej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 18 (1985), s. 7-25.
- Kosiński S., *Schemat biograficzny kard. Augusta Hlonda, prymasa Polski 1881–1948*, „Nasza Przeszłość” 42 (1974), s. 12-18.
- Kumor B., *Projekty reorganizacji Kościoła polskiego w latach 1918-1925*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 8 (1975), s. 155-162.
- Kumor B., *Stanowisko biskupa Adama Stefana Sapiehy wobec reorganizacji Kościoła w Polsce i powstania metropolii krakowskiej (1920-1925)*, w: *Księga Sapieżyńska*, t. 2, red. J. Wolny, Kraków 1986, s. 27-57.
- Mandziuk J., *Kapica Jan [Kapitza] (1866–1930)*, *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H. Wyczawski, t. 6, Warszawa 1983, s. 41-43.
- Maroń F., *Historia diecezji katowickiej*, „Nasza Przeszłość” 44 (1975), s. 9-87.
- Musiałik W., Kołodziej B., *Znad Dunaju do kraju Przemszy. Zmienne obszary posługi księdza Augusta Hlonda*, w: *Korfanty i inni... Rok 1918 na Górnym Śląsku*, red. J. Myszor, współpraca H. Olszar, Katowice 2018, s. 57-66.
- Myszor J., *Czy na Górnym Śląsku potrzebna była nowa diecezja*, w: *Biskup August Hlond i jego diecezja*, red. tenże, Katowice 2013, s. 11-22.
- Myszor J., *Kościół na Górnym Śląsku a Stolica Apostolska w latach 1919-1925*, w: *Lux Romana w Europie Środkowej ze szczególnym uwzględnieniem Śląska*, red. A. Barciak, Katowice 2001, s. 320-334.
- Myszor J., *Udział Naczelnej Rady Ludowej w Katowicach w planach budowy Diecezji Śląskiej (1921-1922)*, w: *Górny Śląsk po podziale w 1922 roku. Co Polska, a co Niemcy dały mieszkańcom tej ziemi?*, t. 1, red. Z. Kapała, W. Lesiuk, M.W. Wanatowicz, Bytom 1997, s. 169-190.
- Smolka L., *Wojciech Walenty*, w: *Słownik biograficzny katolickiego duchowieństwa śląskiego*, red. M. Pater, Katowice 1996, s. 466-467.
- Szramek E., *Ks. Jan Kapica, zyciorys, a zarazem fragment historii Górnego Śląska*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 3 (1931), s. 1-85.
- Wilk S., *Il cardinale August Hlond organizzatore della vita ecclesiastica in Polonia*, „Ricerche Storiche Salesiane” 19,1 (2000), s. 75-86.

Słowa kluczowe: Stolica Apostolska, Achille Ratti, Teodor Kubina, August Hlond, administracja apostolska na Górnym Śląsku

Keywords: the Holy See, Achille Ratti, Teodor Kubina, August Hlond, the Apostolic Administration in Upper Silesia